

UDK 783:281.961

Danica Petrović
BeogradPOČECI VIŠEGLASJA U SRPSKOJ CRKVENOJ
MUZICI

Crkvena muzika slovenskih naroda istočnog obreda nastala je u okvirima vizantijske, hrišćanske tradicije, još u prvim decenijama pokrštavanja (IX-X vek), prihvatajući: vizantijske crkvene obrede, bogoslužbene tekstove prevodjene sa grčkog na stari slovenski jezik, muzički sistem od osam glasova (osmoglasje) i jednoglasno pevanje, bez upotrebe muzičkih instrumenata. Ove osnovne karakteristike pravoslavne crkvene muzike vekovima su negovane i poštovane u muzičkoj praksi Grka, Rusa, Srba, Bugara. Višeglasje se prvi put pominje u Rusiji, u Novgorodu, četrdesetih godina XVI veka, a mnogobrojne kompozicije zabeležene su krjukovom i kvadratnom notacijom u rukopisima XVII-XVIII veka, kada je višeglasje konačno ovladalo ruskom crkvenom muzikom.¹

Jednoglasno pevanje, kao jedini vid bogoslužbene muzičke prakse, i dalje se negovalo u južnim slovenskim zemljama, bližim uticaju Carigradske patrijaršije i njenog strogog stava da viševjekovnu tradiciju treba nepromenjenu sačuvati.²

U muzičkoj praksi Srpske pravoslavne crkve, višeglasje se pominje tek tridesetih-četrdesetih godina XIX veka, i to prvo u krajevima pod jurisdikcijom Karlovačke mitropolije, u kojoj se već tokom XVIII veka na starim izvorima izgrađuje nova, evropeizirana, srpska umetnost.

Podsticaj za uvođenje višeglasja predstavljala je svakako, u to vreme već poznata ruska crkvena muzika (D. Bortnjanski), kao i učestali kontakti mladog srpskog gradjanstva sa raznovrsnom i bogatom zapadnoevropskom muzičkom kulturom u Mlecima, Pešti, Beču.

Na osnovu sakupljene arhivske gradje³ saznajemo da je uvođenje višeglasnog, takozvanog "harmonijskog ili notalnog" pevanja, podstaklo i interesovanje za negovanje starog, jednoglasnog crkvenog pojanja, koje je uglavnom pripadalo usmenoj tradiciji.

- 1 *N.D. Uspenskiĭ, Drevnerusskoe pevčeskoe iskusstvo, 2. dopunjeno izdanje, Moskva 1971, 223-231; Idem, Russkiĭ horovoj koncert konca XVII-pervoĭ polovini XVIII vekov (hrestomatija), Leningrad 1976; N. Gerasimova-Persidska, Horovij koncert na Ukraini v XVII-XVIII st., Kiev 1978, 6-36.*
- 2 *Jedinstven primer dvoĝlasi u vizantijskom neumskom rukopisu (Nacionalna biblioteka, Atina, MS 2401, XV vek, f. 328r) otkrio je Michael Adams,*

Konstantin Arsenović, pančevački prota od 1816-1868., sin poznatog pojca, sveštenika Andreje Arsenovića (1744-1816),⁴ počeo je sa sistematskim uvodjenjem učenja crkvenog pojanja u osnovne i druge škole, sa namerom da stvori potreban pevački podmladak, koji će jednoglasnim pojanjem učestvovati u bogoslužju. Tek potom je prota Arsenović nastojao da stvori hor, koji bi mu odgovarao na jektenija, kako se to činilo u ruskim crkvama. Ovu zamisao mogao je da ostvari zahvaljujući učitelju Pavlu Radivojeviću (Pančevo, 1807- ?), koji je odmah po povratku iz Rusije 1837. godine, obrazovao u Pančevu pevačku družinu sa kojom je iste godine pevao u pančevačkoj Uspenskoj crkvi.⁵ Zauzimanjem K. Arsenovića već 29.III 1838. godine Crkvena opština je donela sledeću odluku:

"Obščestvo cerkovnoje izbranoje Hrama Uspenija Presvjatija Bogorodice, dnes sobravšesja želanije svoje izjašnjajut ježe bi za cerkov svoju pjevci ko notnomu pjeniju obučeni bili. Ko semu koncu da pristavitsja kakovoje lice ježe bi sposobnost imjelo djeti ko semu pjeniju obučiti, ježe bi za trud iz cerkovnija kassi da platitsja, ašče ne bi ko semu dobrohotni djetelji obrjelisja. Namjerenije i želanije obščestva jest, da bi i vo svojej cerkvi jedinožci notnoje pjenije vvelosja."⁶

Ovom odlukom osnovano je Pančevačko crkveno pevačko društvo - prvi srpski hor.

Nažalost, u postojećim dokumentima o osnivanju Hora, ne govori se ni o dirigentu, ni o repertoaru Hora. Dva novinska dopisa svedoče da je Hor prvi put pevao na Božićnoj liturgiji 1838. godine (25.XII 1838 = 7.I 1839).⁷

O Pavlu Radivojeviću, prvom dirigentu i učitelju "notalnog, harmoničnog" pevanja u Pančevu, a zatim i u Beogradu, nema mnogo biografskih podataka. *Serbske novine*, br. 101 od 24.XII 1839. godine, 401, pišu: "već vtora godina od sept., harmoničesko pjenije iz nota u našoj katedralnoj crkvi pod upravljanjem ovdašnjeg sina, gospodina Pavla Radivojevića zavelo. Isti P. Radivojević je pjenije u Kišenjevu, u Rusiji naučio, i njegova je harmonija, t.j. sastav nota, veoma

An Example of Polyphony in Byzantine Music of the Late Middle Ages, Report of the Eleventh Congress of the International Musicological Society Copenhagen 1972, vol. II, Copenhagen 1975, 737-747.

- 3 *Koristili smo se, uglavnom do sada neobjavljenom, gradjom iz: 1. Arhiva SANU u Sremskim Karlovcima, Fond A, Mitropolijsko-patrijaršijski; ta dokumenta je, uz pomoć upravnika Arhiva, Čedomira Denića, prikupio i ljubazno nam stavio na raspolaganje dr Dimitrije Stefanović; 2. Arhiva Srbije, Ministarstvo prosvete, F IV; zerox kopije ovih dokumenata nalaze se u Muzikološkom institutu SANU u Beogradu.*
- 4 *Kao poznatom pojcu, pesnik Aleksije Vezilić mu je posvetio nekoliko stihova: "Arsenijević Andrej ot bjela Pančeva
U dvoru Gospodnjem kako Angel pjeva
Duše mnoge utješava divnim pjenijem
I na dobro возбуđava dobrim učenijem."*
Stihovi su objavljeni u knjizi: Kratkoe napisanie o spokojnoj žizni, Beč 1788, 43.
- 5 *O tome svedoče zabeležena usmena kazivanja suvremenika i pojedini zapisi, upor., M. Čurčin, Postanak prvog srpskog pevačkog društva i prve stalne pozorišne družine, Brankovo kolo, br. 16 i 17, 19. april 1907, 494; M. Tomandl, Spomenica pančevačkog crkvenog pevačkog društva 1838-1938, Pančevo 1938, 8-11*
- 6 *Faksimil akta o osnivanju pančevačkog hora objavljen je u knjizi*

pobuditeljna, tako da se svakom, i više izobraženom i prostom crkve sinu, kao i inovernim ovdašnjim gradjanom, koji su ga slušali, vrlo dopada..." Iz sećanja jednog od najstarijih članova Pančevačkog hora, takodje saznajemo da je Radivojević nekoliko godina boravio u Rusiji, i to u Odesi i Kijevu, odakle je doneo "mnoštvo štampanih i pisanih nota većinom crkvenog sadržaja. Te muzikalije prekupila je Crkvena opština od njega, pošto ga je namestila za likovodju."⁸ Ukoliko je ovaj notni materijal sačuvan u arhivi Društva, mogao bi da pruži dragocene podatke o repertoaru prvih srpskih pevačkih društava. U molbi koju je poslao Ministarstvu prosvete u Beogradu 23. jula 1841. godine, Radivojević sam ističe da je završio Bogoslovlju u Sremskim Karlovcima, a zatim navodi i četiri priložena svedočanstva "u smotreniju crkvnog notnog pjenija, koje sam ja u Russii izvikao i naučio; i praktičeski po Austrii, kao rečen Hora na umiljenije i sozidanije Hristijana predavao i rasprostro." Potpisavši se kao "učitelj notnog pjenija, Pavle Radivojević", moli *Popečitelstvo* da ga "za takova" i u Beogradu naimenuje.⁹ Nažalost, ne znamo gde i kod koga je u Rusiji Radivojević učio crkvenu muziku, kao ni kakvim je horovima dirigovao u Austriji - ruskim, grčkim ili možda srpskim? Kako nije mogao da dobije učiteljsko mesto u Pančevu, prešao je u Beograd.

Pančevački hor nastavlja sa radom, ali različitim intenzitetom, zavisno od zalaganja dirigenata, koji su bili, više ili manje talentovani amateri - Živojin Jovanović, Nikola Djurković, Petar Mihajlović i izvesni Kibler, sve do dolaska prvog profesionalnog muzičara, slovenačkog kompozitora, Davorina Jenka (1863).¹⁰

Iz novinskih dopisa saznajemo da je ovo novo "harmonično" pevanje gradjanstvo sa zadovoljstvom prihvatilo, a Pančevačka crkvena opština je, u zapisniku od 27.VIII 1843. godine, izrazila želju "da se učvrsti harmoničesko pjenije" i da se hor uveća prisustvom dece, posebno učenika učiteljske škole.¹¹

o repertoaru još uvek nema nikakvih podataka. Pretpostavljamo da je Hor na bogoslužjenjima pevao ruske kompozicije, koje je P. Radivojević doneo u Pančevo. Nikola Djurković, kao talentovan dirigent-amater, pun oduševljenja za svoj pionirski posao, unosio je svakako novine u repertoar Hora, a ima podataka da je i sam komponovao, i to: dve troglasne liturgije, dve sveske partitura *Irmosa* za sve crkvene praznike (ukupno 16), irmos i liturgiju sv. Vasilija, veliki broj tropara i kondaka, sve za mešoviti hor. Ove Djurkovićeve kompozicije je, prema tvrdjenju M. Tomandla, otkupila Crkvena opština i predala ih Pančevačkom društvu na upotrebu. Na svojim kompozicijama

M. Tomandla, *Spomenica...*, 15.

7 *Magazin za hudožestvo, knjižestvo i modu*, br. 3 od 8. januara 1839, 12 (rubrika "Novosti", dopis iz Pančeva od 25.XII 1838); *Serbske narodne novine*, br. 24, od 24. januara 1839.

8 M. Čurčin, *ibid.*

9 Arhiv Srbije, Ministarstvo prosvete, F IV-300, 1841.

10 D. Cvetko, *Davorin Jenko i njegovo doba*, Srpska akademija nauka, posebna izdanja, knj. CCI, Muzikološki institut, knj. 4, Beograd, 1952.

11 Tako je na proslavi Sv. Save "pri bogoslužjeniju ukrašavao harmoničeski hor s običnim crkovnim pjesmama Liturgiju, a cela Preparandija (preko trideset nji) i Učitelji s višehvaljenim G. Direktorom pomogli su ukrasiti pjenije samo", *Serbske narodne novine*, br. 8, od 27. januara

Djurković se potpisivao kao "upravitelj Crkvenog Harmoničeskog Notnog pjenija u Pančevu".¹² Njegov nasljednik, Petar Mihajlović (1852-1860), je sa Horom uglavnom izvodio Djurkovićeve liturgije i ostale njegove kompozicije.¹³

Iako su delo amatera, do danas neproučavane, Djurkovićeve kompozicije zaslužuju veću pažnju, ako ne radi svoje umetničke vrednosti (koju još uvek ne možemo potpuno da osporimo), ono radi istorijskog značaja, kao jedine srpske crkvene kompozicije, koje su prethodile stvaralaštvu Kornelija Stankovića.

Brigu za negovanje crkvenog pojanja, kao i za uvodjenje novog "notalnog" pevanja, pokazala je i mlada Srpska kneževina, koja tridesetih godina XIX veka polazi putevima demokratizacije srpske kulture, od staroslovenske izvornosti i ugledanja na Rusiju ka evropskom zapadu.¹⁴

Beogradski mitropolit Petar Jovanović¹⁵ pismom od 22. jula 1841. godine, predlaže Ministarstvu prosvete da utiče Sovjet i Kneza, da mu se odobri određena suma novca za plaćanje učitelja pojanja u beogradskim školama. Mitropolit detaljno obrazlaže potrebu da se pojanje uči, kako u Bogosloviji, tako i u gimnaziji i drugim opštim školama. Potom ističe da se pored ovog običnog pjenija u nekim mestima, a i u srpskim crkvama "drugo novo tako nazvano notno ili muzikalno crkveno pjenije uvodi, ne toliko po duhu i stepenu izobraženija naroda našega, koliko po primjeru s nama jednovjerne, u svakom smotreniju napredujuće Rusije". On podržava uvodjenje ovog novog pjenija, samo pod uslovom da se ono tako uskladi, da ne narušava tok bogoslužjenja i da ne ugrožava postojeće crkveno pojanje. Zato smatra da treba pre svega voditi računa o negovanju "dojakošnjeg našeg pjenija", koje se ne može u potpunosti zameniti notnim pevanjem "jer ovo se za sada samo pri Liturgiji zavesti može, a pjenije naše crkveno u svome mnogorazličiju i hudožestvu vidimo je naročito pri večernji, bdeniju i jutrenju".¹⁶ Za predavanje notnog pevanja Mitropolit predlaže učitelja Pavla Radivojevića.¹⁷

Rešenjem od 30. septembra 1841. godine, knez Mihailo Obrenović, uz saglasnost Sovjeta, određuje: a) godišnju platu za učitelja crkvenog pjenija u Bogosloviji (Klirikalnom učilišću); b) dodatak za iskusnog starijeg bogoslova koji će biti učitelj pjenija za gimnaziste i c) godišnju platu za učitelja "notnog crkvenog pjenija", no u tom samo slučaju, ako se njegova sposobnost za obučavanje mladeži u notnom pjeniju iskustvom bude osvedočila, pa se po tome i nadje, da će on u stanju biti, učeće se pjevčike s uspjehom u blagoglasnom i pravilnom tom pjeniju nastavljati".¹⁸

1844, M. Tomandl, *ibidem.*, 36.

12 M. Tomandl, *ibid.*, 44-46.

13 *Ibid.*, 86.

14 I. Božić, S. Ćirković, M. Ekmečić, V. Dediđer, *Istorija Jugoslavije*, Beograd 1972, 273.

15 Petar Jovanović (Ilok, 18.II 1800 - Sremski Karlovci, 22.IX 1864) je završio gimnaziju i bogosloviju u Sremskim Karlovcima. Kao beogradski mitropolit (1833-1859), radio je na obnovi srpske crkve i njenoj organizaciji po ugledu na Karlovačku mitropoliju. Starao se o osnivanju narodnih škola, postavljajući učitelja i pisanju udžbenika. Osnovao je bogosloviju u Beogradu 1836. godine. Upor., St. Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, knjiga II, Zagreb, s.a., 177; Episkop žabačko-valjevski Jovan, *Srpska crkva u Srbiji od 1804. do 1918. godine*, Srpska pravoslavna crkva 1219-1969, Spomenica o

U vezi sa ovim pismom Mitropolit je 3. novembra iste godine obavestio Ministarstvo prosvete da će pojanje u Bogosloviji predavati jedan od njenih profesora, jerodjakon Evgenije Simeonović, "a za učitelja pjenija kako u dvema višima normalnim klassama tako i u Gimnazii... na sobstveno želanije, jerodjakon Mihailo Popović".¹⁹ Za predavanje notnog pevanja postavljen je učitelj treće najstarije normalne škole, Pavle Radivojević, "koj istina nije dosad dovoljne sposobnosti u obučeniju junosti u ovom pjeniju osvjedočio, ... kad iskusnija u tome učitelja zasad nemamo, a notno se pjenije čuti želi."

Citirani dokumenti svedoče o počecima učenja notnog, višeglasnog pevanja u Beogradu, i to sedamnaest godina pre osnivanja Prvog beogradskog pevačkog društva. Uvodjenje ovog novog pevanja podržale su - iako sa malom uzdržanošću prema jedinom, čini se nepouzdanom učitelju - i svetovne i crkvene vlasti, knez Mihailo Obrenović, Sovjet, i Ministarstvo prosvete na jednoj strani i beogradski mitropolit Petar Jovanović na drugoj strani.

Medjutim, u isto vreme vaseljski patrijarh Antim i Sveti Sinod štampanju novembra meseca 1846. godine u Konstantinopolju *Poslanicu*, kojom zabranjuju uvodjenje i upotrebu novog četvoroglasnog pevanja pri svetim službama u svim pravoslavnim crkvama.²⁰ U *Poslanici* je sa ogorčenjem kritikovana *bečka i tršćanska kapella* pravoslavni stranaca, koje su uvele četvoroglasno pevanje na bogoslužnju. (Carigradski patrijarh očigledno nije bio informisan o sličnim događajima u Pančevu, Beogradu i drugim mestima.) O ovim "neprijatnim događajima" patrijarh Antim je i pre toga obavestio karlovačkog mitropolita Josifa Rajačića.²¹ Kako nije primio odgovor, uputio mu je štampanu, dosta obimnu, poslanicu, sa molbom da se pročita javno u crkvama. Jedan primerak je poslao "Hristoljubivom bratstvu Viennske Kapelle pravoslavni stranaca", a drugi "na Triestansko". U propratnom pismu (5. novembar 1846) se preporučuje mitropolitu Rajačiću da "za Viennsku Crkvu ondašnji pravoslavni Hristijana", koja je pod njegovom jurisdikcijom, izda svoj nalog i zabrani već uvedeno četvoroglasno pevanje, a da se "vospostavi otečeska Cerkovna Grečeska Muzika".²²

750-godišnjici autokefalnosti, Beograd 1969, 299-307.

- 16 *Arhiv Srbije, Ministarstvo prosvete, Fond IV - 298, 1841. godina.*
- 17 *P. Radivojević je i sam poslao molbu Ministarstvu 17. jula 1841. godine, Arhiv Srbije, Ministarstvo prosvete, F IV - 300, 1841. godina.*
- 18 *Arhiv Srbije, Ministarstvo prosvete, F IV - 301, 1841.*
- 19 *Arhiv Srbije, Ministarstvo prosvete, F IV - 301, 1841.*
- 20 *Prevod poslanice, Arhiv SANU, Sremski Karlovci, Fond A, Mitropolijsko-patrijaršijski, 392-846.*
- 21 *O tome saznajemo iz drugog pisma, koje je vaseljski patrijarh poslao J. Rajačiću 12. marta 1847. godine, Arhiv SANU u Sremskim Karlovcima, Fond A, Mitropolijsko-patrijaršijski, 557-1847.*
- 22 *Arhiv SANU u Sremskim Karlovcima, Fond A, Mitropolijsko-patrijaršijski, 392-1846.*
- 23 *Karlovačko pojanje prvi je beležio i harmonizovao Kornelije Stanković u Sremskim Karlovcima i u Fruškogorskim manastirima od 1855-1857. godine. Pored tri knjige crkvenog pevanja koje je sam objavio u Beču 1862., 1863. i 1864. godine i jedne koju je Srpska kraljevska akademija objavila 1922., u Arhivu SANU u Beogradu, pod br. 7888, nalaze dvadesettri Stankovićeve rukopisne sveske harmonizovanog i*

OVAKO OŠTAR stav prema promenama u pravoslavnoj crkvenoj muzici, carigradski patrijarh i episkopi objašnjavaju dužnošću da se očuva tradicija Svetih Otaca, uspostavljena u prvim vekovima hrišćanstva. U svemu se međjutim oseća i njihova želja da grčka crkva, pa i grčka crkvena muzika, dominiraju u pravoslavnom hrišćanskom svetu. Oni govore o tome da treba uspostaviti "otečesku crkovnu grečesku muziku", iako se u Srbiji još od vremena Ćirila i Metodija (IX vek), pevalo na staroslovenskom jeziku, a u prvoj polovini XIX veka već je formirano i *karlovačko pojanje*, koje se po svojim muzičkim karakteristikama u velikoj meri razlikuje od grčkog pevanja toga doba.²³ Zato su, čini se, pored poznatog tradicionalizma pravoslavne crkve, u ovom sporu bili prisutni i politički razlozi, jer je carigradska patrijaršija svakako teško primala odlazak grčkih-fanariotskih vladika iz Srbije i ponovno uspostavljanje srpske crkvene vlasti 1831. godine.²⁴

Poslanica patrijarha Antima izazvala je reagovanje gornjokarlovačkog episkopa Evgenija Jovanovića,²⁵ koji 24. juna 1847. godine piše iz Plaškog karlovačkom mitropolitu Josifu Rajačiću, da za otpor protiv "novago pjenija" nema nikakvih razloga, pošto ono nikako ne ugrožava "osmoglasnoe pjenije naše", o čemu carigradski patrijarh svakako nije dobro obavešten. E. Jovanović smatra da je povod za novo pevanje dao "arhiepiskop Stanković", koji je prilikom svog ustoličenja 1834. godine "dal njekoje novoje pjenije liturgijskoje v Karlovcjeh pjeti". Potom dodaje da su neke crkvene opštine uz saglasnost episkopa, a pojedine bez te saglasnosti, uvele to novo pjenije. U njegovoj eparhiji ovo pjenije je uvedeno u Trstu, Petrinji i u Karlovcu, gde je u velikoj meri "prestalo: ostalo je jedino *Jedinorodnij sine*". Episkop Jovanović pominje da Rusi takodje, imaju "harmoničesko pjenije", a da se i u našoj crkvi koriste slovenski, a ne grčki tekstovi. On dodaje da, kada bi svojim tršćanskim vernicima saopštio zahteve carigradskog patrijarha, oni bi se tome potsmevali "bez poslušanja".

Iako nije bio dobar pojac, kao obrazovan čovek, Evgenije Jovanović je uvideo osnovne probleme vezane za crkvenu muziku svoga doba. On je istakao potrebu da se obično liturgijsko pojanje "malo ukrasitsja i tačno na noti stavitsja", kako bi po svim našim crkvama jednoobrazno bilo, a ne kako je to sada, "koliko cerkvej, koliko učiteljej, toliko različitih jest pjenij".²⁶

jednoglasnog karlovačkog pojanja.

- 24 Od ukidanja Pečke patrijaršije 1766. godine, u svim srpskim krajevima pod turskom okupacijom postavljeni su grčki episkopi. Upornim zalaganjem kneza Miloša Obrenovića, posle uspostavljanja Kneževine Srbije (hatišerifom 1830), carigradska patrijaršija je potpisivanjem konkordata septembra 1831. godine priznala autonomiju srpske crkve. Upor., Episkop šabačko-valjevski Jovan, *Srpska crkva u Srbiji od 1804. do 1918. godine, Srpska pravoslavna crkva 1219-1969, Spomenica...*, 295.
- 25 Evgenije Jovanović (Golubinci, Srem 1802 - Karlovac, 1854), kao gornjokarlovački episkop uredio je bogosloviju u Plaškom i nastojao je da podigne prosvetni nivo u svojoj eparhiji. Sam je napisao više knjiga filološkog i crkveno-pravnog karaktera, upor. St. Stanojević, *Narodna enciklopedija...*, knj. II, Zagreb, s.a., 165-166; Za dopisnog člana Srpskog učenog društva u Beogradu izabran je 7.VIII 1844, upor., M. Radeka, *Gornja Krajina - Karlovačko vladičanstvo (Lika, Krbava, Gačka, Kapelsko, Kordun i Banija)*, Zagreb 1975, 180-184.

Ovo dragoceno pismo otkriva da se višeglasno pevanje pored Beča i Trsta moglo čuti i među Srbima u Hrvatskoj, u Petrinji i Karlovcu. Posebno je značajan podatak da podsticaj za stvaranje tog novog pjenija potiče od ustoličenja Stefana Stankovića, dotadašnjeg budimskog episkopa, za bačkog episkopa, u Sremskim Karlovcima 30. septembra 1834. godine.²⁷

Veseljenski patrijarh je sa nestrpljenjem očekivao odgovor karlovačkog mitropolita, Josifa Rajačića na svoje pismo, Poslanicu (iz 1846) i ponovno pismo sličnog sadržaja, od marta 1847.²⁸ Mitropolit je, čini se sa odredjenim diplomatskim razlogom, odugovlačio, pa je odgovor poslao iz Požuna, tek februara 1848. godine.²⁹ I nestrpljenje carigraske patrijaršije i dugo pripreman i precizno osmišljen odgovor J. Rajačića, svedoče, koliko je problem četvoroglasnog pevanja u srpskim crkvama bio značajan za obe strane.

Iz Rajačićevog pisma saznajemo da je on lično dao blagoslov za uvodjenje četvoroglasnog pevanja u pravoslavnoj crkvi u Beču, jer kaže: "Sije (harmoničko pjenije) oni ne samovlastno, no s dozvoljenijem i odobrenijem proizvedoša našim, ktoroe mi s tjem uslovijem podahm, di pjenije toje ničego teatralnago, ničego sužago nevosprimet, no soveršeno po vethomu ... stolu našeja pravoslavnija cerkve ustroeno budet." Mitropolit dodaje da ovo novo pevanje nije "sotvoreno po legkomislju i stremljenija k novosti, ješče že menše po podraženiju Zapadne Cerkve, no po duhu vremena i po izobraženiju blagočestivago onago naroda, katarago uho ovo u Teatrjeh ovože v koncertjeh i pljesnih muzikah, ježe vo carstvjuščem sem velikom gradje povsednevno i posvud slišit, jako v muzicje izobraženo jest, čzo jemu *jedinoglasnoje i kroz nos ot jednago točeju pjevca v Cerkvi pojemoje sluh pače povreždaet...*".

Grčka muzika, koja ni sama nije više bila na umetničkom nivou stare vizantijske tradicije, nije zadovoljavala promjenen ukus srpske građanske klase, formiran u novoj kulturnoj sredini (Beč - Pešta). Pomenute prilike dovele su do naglog opadanja broja vernika, posebno mladih, na bogoslužjenjima, koji su najčešće umesto u crkvi, vreme provodili "v kafani ili innaja zabavnaja mjesta, ili v Cerkov Russijskago posolstva". Rajačić je detaljno prikazao čitavu "istoriju" ovog muzičko-političkog pitanja, uveravajući vasseljenskog patrijarha u potpunu hrišćansku ispravnost svojih stavova, i oštro mu stavljajući na znanje da bi sam morao da se više angažuje oko rešavanja mnogo složenijih problema, nehumanog i lošeg ponašanja grčkih vladika i sveštenika u južnoslovenskim zemljama.

Time je višeglasno crkveno pevanje dobilo i definitivnu, zvaničnu podršku Karlovačke mitropolije, a Josif Rajačić je i lično pomagao rad Kornelija Stankovića na beleženju i harmonizovanju karlovačkog pojanja pedesetih godina XIX veka.

26 *Pismo E. Jovanovića Josifu Rajačiću (iz Plaškog 24.VI 1847), Arhiv SANU u Sremskim Karlovcima, Fond A, Mitropolijsko-patrijaršijski, 585-1847.*

27 *S. Stanković je izabran za karlovačkog mitropolita 1837. godine, posle smrti Stefana Stratimirovića; upor., St. Stanojević, Narodna enciklopedija ..., knj. IV, Zagreb, s.a., 413.*

28 *Arhiv SANU u Sremskim Karlovcima, Fond A, Mitropolijsko-patrijaršijski, 557-1847.*

29 *Arhiv SANU u Sremskim Karlovcima, Fond A, Mitropolijsko-patrijaršijski, 293-1848.*

30 *Podatke o pevačkim društvima je, u okviru rada Odbora za istoriju srpske*

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑΝΟ
ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑΝΟ
ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑΝΟ
ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΟΡΟΙΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΙ
ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΑΝΟ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΕΡΑΣ ΣΥΝΑΧΗΣ

ΕΚ ΤΗΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΤΟΥ
ΓΕΝΟΥΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΝΟΜΒΡΕΜΒΡΙΟΥ 1846

Священно-Патриаршеское и Таганское
Послание

Заслуженное звание и уважение, сие послание
содержащее в себе чин, дозволяет
на волю Православных Церквей.

Составлено

Святишеским Велением Патриарха
Таноговна Антима

и
Святым Синодом.

В Кариградском Патриаршеском
Таногроне Штрасбургском
Мя Νοεμβρία 1846.

Naslovna strana štampane poslanice carigradskog patrijarha Antima (novembar 1846) i njen prevod na srpski jezik. Poslanicom se zabranjuje uvodjenje i upotreba višeglasnog pevanja pri službama u svim pravoslavnim crkvama. Arhiv SANU u Sremskim Karlovcima, Fond A, Mitropolijsko-patrijaršijski, 557-1847, 392-1847.

vjšeglasna horska muzika, a da je podsticaj za to dao episkop, a kasnije karlovački mitropolit Stefan Stanković, uvodeći ovo novo pjenije prilikom svog ustoličenja za bačkog episkopa još 1834. godine. Pančevačko društvo je bilo prvo organizovano društvo i prvi srpski hor (1838). Njegovo osnivanje i kulturna atmosfera u Srbiji i Vojvodini, dali su podsticaj da se osnuje preko 60 srpskih crkvenih pevačkih društava u gradovima i varošicama širom Jugoslavije tokom XIX veka.³⁰

Buduća istraživanja trebalo bi da pokažu kakav je bio repertoar tih mnogobrojnih pevačkih društava u XIX veku i da li je i pre Kornelija Stankovića bilo značajnijih pokušaja da se harmonizuju napevi karlovačkog pojanja?

SUMMARY

Polyphonic singing appeared for the first time in Serbian churches in the 1830's, after several centuries of exclusive cultivation of church singing in unison. The change was brought about chiefly through the influence of Russian liturgical music, but also through the contacts of the Serbian middle classes with the musical culture of Western Europe in Austria, Hungary and Croatia.

According to existing, so far mostly unpublished documents, the first official occasion when polyphonic singing was heard in church was the installation of Stefan Stanković for Episcopo of Bačka, in Sremski Karlovci in 1834. At that time this new "harmonious singing", "singing according to notes" was being introduced in churches for Orthodox foreigners in Vienna and Trieste, and later in Petrinja, Karlovac and Zagreb. Evidence of that is to be found in a printed circular letter in which the patriarch Antim severely criticized this novelty in musical practice and prohibited any further church singing in four parts. The Metropolitanate of Karlovac, however, headed by the Metropolitan Josif Rajačić, as well as the Episcopo of Gornji Karlovac Evgenije Jovanović, differed with the Patriarchy of Constantinople, and even officially sanctioned this "new" music; they were aware that there was not just the question of strictly defending a several centuries old Orthodox tradition, but also the important political question concerning the influence of the Greek Orthodox Church in Serbian regions.

In Belgrade singing "according to notes" was taught since 1841, and the first Serbian choir was the Pančevo Serbian Church Singing Society (1838). During the nineteenth century over sixty church choirs were founded in the towns, market towns and even villages throughout Serbia.

Further research will be needed to find out the repertoire of these first singing societies. It would be especially valuable to ascertain whether there had been any artistically significant attempts at harmonizing liturgical tunes before Kornelije Stanković.